

HERALDISK TIDSSKRIFT

1962 • BIND 1 • NR 5 • SIDE 224-228

Ny heraldisk litteratur

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Ny heraldisk Litteratur

Fataburen 1961

Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok har nu utkommit (Stockholm 1961; 346 sidor, ill.; pris häftad Skr. 12:—). Årsboken, som är redigerad av 1:e intendenten fil. d:r *Marshall Lagerquist*, innehåller åtskilliga heraldiska bidrag. Främst ibland dessa märkes fil. d:r *Sigurd Walilins* uppsats »Adelshovets heraldik», vilken redan publicerades separat med anledning av 1960 års heraldiska kongress i Stockholm (15 sidor inkl. fransk översättning; Skr. 2:—). I årsboken hava endast två av illustrationerna utbyts. Förf. framhåller att »vapnet är släktsammanhangets tecken» och åskådliggör dess användning i olika sammanhang.

I sin uppsats »Lillies och Fersens Löfstad» berättar museets fd. styresman professor *Andreas Lindblom* bl. a. om östgötaslottets byggherre, fältmarskalken greve Axel Lillie (nr 17), vilken vid stormningen av Mainz 1631 fått ena benet avslitet av en kanonkula. »Stolt över blesyren satte han in i sitt vapen en enbent krigare med en granat liggande på marken nedanför — såsom motiv betraktat sannolikt ett unicum i svensk heraldik!» Däri torde man kunna instämma.

Heraldikens betydelse för identifieringen av tidigare ägare av olika föremål belyses av några kortare bidrag under samlingsrubriken »Bland årets nyförvärv»:

Amanuensen fil. kand. *Kersti Holmquist* har skrivit om »Drottning Lovisa Ulrikas toalettstervis», vilken är märkt med en egendomlig variant av ett kungligt vapen. Detta består av två sammanställda rutformiga sköldar med det svenska trekronorsvapnet i den högra och den preussiske örnen i den vänstra, i den undre vinkeln åtföljda av en oval sköld, kvadrad av Oldenburg och Delmenhorst, dvs. hjärtskölden i det svenska riksvapnet under dynastien Holstein-Gottorp. Sköldhållare äro Sveriges krönte lejon och Preussens vildman och vapnet krönes med en kunglig krona.

Den efter skilda öden till hemlandet återbördade »Snibbskålen från Stora Dala» beskrives av intendenten fil. lic. *Bo Lagercrantz*. Dess silverbeslag med ingraverade adelsvapen bilda det gamla västgötasäteriets ägarlängd genom ett och ett halvt århundrade.

Två av intendenten fil. lic. *Elisabet Stavenow* beskrivna »Örngott från westfaliska fredens år» hava kunnat identifieras tack vare kvarvarande spår av märkning med Oxenstiernas och Bielkes alliansvapen.

Slutligen innehåller *Fataburen* en redogörelse för Nordiska museets utställning »Släkten och vapnet» med anledning av femte internationella kongressen för genealogi och heraldik.

L. P-n.

SEF:s årsbok 1960

Svenska Exlibrisföreningens årsbok 1960 (årgång XXII; SEF:s förlag, Stockholm 1961; 82 sidor, 39 ill., 7 originalbil.) utskickades till medlemmarna i december 1961. Redaktör för årsboken är biblioteksamanuensen vid Kungl. Vetenskapsakademien, fröken *Brita Stina Nordin-Pettersson*, som även är föreningens sekreterare.

Den välredigerade och innehållsrika årsboken, som i år innehåller ovanligt mycket heraldiskt stoff, inledes med några minnesord av redaktören över SEF:s initiativtagare, förste sekreterare och hedersledamot *Arvid Berghman* — SHS' egen djupt saknade hedersledamot — som även medarbetar post mortem med en nekrolog (ett sammandrag av den i HT nr 2 publicerade) över *Johannes Britze*.

I uppsatsen »Jean Eric Rehn's exlibris» presenterar bibliotekarien i Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum fil. lic. *Ulla Ehrensward* den kände 1700-talsarkitektens (J. E. R., 1717–93, hovintendent, professor) verksamhet såsom exlibriskonstnär. Såsom idégivare var Rehn icke särskilt originell, men han ägde ett

högt drivet tekniskt kunnande och »den insats han gjorde inom exlibriskonsten blev avgörande för hela 1700-talet». Förf. behandlar sammanlagt 16 signerade och osignerade kopparstick av Rehns hand, varav sex typiska rokokokompositioner äro reproducerade.

Fröken Ehrensvärd, som är konsthistoriker, visar prov på heraldiska insikter, som ingiva förhoppningar för framtiden. Helt felaktig är dock följande passus beträffande den kände bibliofilen hovrådet Warmholtz' exlibris: »Denne hade visserligen blivit adlad 1756, men han hade aldrig tagit introduktion och hade således ingen vapensköld». Introduktionen hade nämligen intet att göra med de nobiliserade ätternas vapen, vilka fastställdes i sköldbrevet, som i regel utställdes innan introduktion blev aktuell, ehuru det i något undantagsfall (Söderhielm, nr 1342) faktiskt inträffat, att en introducerad ätt saknat vapen. Att åtskilliga ointroducerade ätter sakna vapen beror således på att de aldrig uttagit några diplom.

Adliga ätten Warmholtz erhöll dock enligt Schlegel & Klingspors ättartavlor följande vapen: »I silfversköld tvänne afqvistade trädstammar af röd färg, lagde i ett Andreaskors. Uppå hjälmen visar sig en nattugla med utslagna vingar af sin naturliga färg. Hjelmkransen och täcket af silfver och rödt», dvs. ett s.k. talande vapen. Det är således sköldemärket, som förekommer i det avbildade exlibriset. — Ej heller förstår jag följande: »Den nitade bården kring vapnet erinrar om, att Tersmeden avböjt ett tidigare adelskap!» Symboliken synes mig sökt och återfinnes ej i sköldbrevet.

Åtskilliga heraldiska exlibris, bl. a. för furst (ej »prins») Boguslaw Radziwill, äro avbildade i artikeln »Polska exlibris» av den polske samlaren, rederitjänsteman *Włodzimirz Egiersdorff*.

Ibland originalbilagorna märkes ett av *Bengt Olof Kälde* tecknat vapenexlibris för ledamoten av Riddarhusdirektionen, fil. d:r Wilhelm Tham. Det exlibris, som fd. kaptenen vid Kungl. Flottan *Olof Zimmermann* tecknat åt sig själv, visar dennes frimurarvapen (VIII. graden).

Svenska Exlibrisföreningen bildades den 7 dec. 1934 och har f.n. c:a 250 medlemmar. Ordförande är advokaten friherre *Fredrik Adlercreutz*. För årsavgiften — Skr. 20:— — erhålles förutom årsboken ett stencilerat cirkulär med 3—4 nummer årligen. SEF:s adress är: Observatoriegatan 3, Stockholm Va, postgiro 33 45 82.

L. P—n.

Värmländska vapen

Sammanställningar av svenska kommunvapen — utom stadsvapnen — äro »rarare». För elva år sedan utkom »Dalarnas vapenbok» och 1958 »Häradsvapen inom Skaraborgs län» (i: Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift VI: 1).

Senast har turen kommit till Värmland, vars hembygdsförbund i sin årsbok »Värmland vår hembygd, IV — 1960» (Karlstad 1960, 263 sidor, Skr. 18:—, inb. 23:—) ägnat 4 bild- och 5 textsidor åt »Landskaps-, läns-, stads- och kommunvapen i Värmland». Samtliga 7 städer i landskapet hava vapen, 6 (Degerfors' vapen saknas dock här) av de 8 köpingarna och 14 av de 39 landskommunerna; dessutom ingår ett församlingsvapen (ursprungligen fastställt för dåvarande Värmskogs kommun). Alla vapen utom Nyeds äro fastställda av Kungl. Maj:t; beträffande det sistnämnda borde hava angivits att det utarbetats av Svenska Kommunalheraldiska Institutet.

Utrymmet tillåter ej en kritisk granskning av de enskilda vapnen. Naturalistiska kyrkobyggnader i vapen (Grums) äro dock klart olämpliga och det kan vidare ifrågasättas huruvida heraldiken bör »berikas» med *topografiska* tecken (Nor) — den har förvisso sina egna symboler. Vad som bör åsyftas med uttrycket »nationernas färger» kan ävenledes diskuteras; ur heraldisk-historisk synpunkt synes mig detta snarare beteckna riksvapnens livrétinkturer än flaggornas (Östmark).

Trycket är påkostat, men tyvärr äro färgerna alltför svaga. Rent irriterande är illustrationernas placering i början av boken och textens i slutet! Onödigt är brytandet av bokstavsordningen vid vapen-

bildernas inbördes placering. Initiativet manar emellertid till efterföljd. Ett önskemål är dock därvid, att vapensammansställningarna även skola kunna tillhandahållas separat.

Boken kan beställas hos Värmlands Hembygdsförbund, Kil, postgiro 9 70 98.

L. P.-n.

Flag Bulletin

To amerikanere, *Whitney Smith jr.* (medlem af SHS) og *Gary Grahl*, udsendte i høsten 1961 Nr. 1 af en duplikeret »Flag Bulletin«, som det er deres mening fremtidigt at udsende 4 gange om året. Første nummer var på 7 sider, nr. 2 på 10, inkl. en del primitive tegninger. Subskription koster 1 dollar om året, men bortfalder, når man bidrager med en artikel (på engelsk, formodentlig).

»Flag Bulletin« henvender sig til alle som interesserer sig for flag og faner, eller *vexillologi*, som udgiverne foreslår »faget« kaldt. Nr. 1 bragte tre artikler: Om flagene for de tidligere uafhængige nationer, som nu er dele af Sovjetunionen: Armenien, Georgien, Estland, m. fl. Om Algiers nuværende og tidligere flag. Og om Tanganyikas nye flag. Hertil recensioner m. m. Bladets ydre er ret pauper, men hvad indholdet angår, synes redaktionen at sigte højt (især med hensyn til dokumenterede oplysninger om nye flag). Dens adresse er: Mr. Whitney Smith jr., 241 Highland Avenue, Winchester, Massachusetts, USA.

S. T. A.

Brisurer

Robert Gayre of Gayre and Nigg: »Heraldic Cadency. The Development of Differentiating of Coats of Arms for Kinsmen and other Purposes«; 159 sider, over 300 våbentegninger i sort, 4 farveplancher. Faber & Faber, London 1961. Pris: sh. 52/6.

I denne bog har den produktive forfatter samlet et stort og interessant stof til belysning af den meget fængslende

side af heraldikken, som hedder *brisurer* og *differentiering*. Ved at *brisere*, »bryde«, et våben forstås jo, at man på et eller andet mindre punkt differentierer det fra det våben, som det afledes fra. Det briserede våben skal stadig i store træk være det samme som modervåbenet, men dog så uligt dette, at de ikke kan forveksles.

Brisurer anvendtes især af sønner over for faderens våben, og af vasaller over for lensherrens våben, men tillige i flere andre forhold, for at angive afstamning, tilknytning, afhængighed, eller lignende. Ved lighed mellem våbener i heraldikkens første tid forudsætter Gayre især *slægtskab*. Herimod mener Jan Raneke, at tidlig våben-lighed i reglen skyldes et *vasal-forhold*. Af Gayres bog fremgår det i øvrigt, at uægte fødsel oprindeligt ikke principielt angaves ved andre former for brisurer, end dem som enhver brugte. Først i nyere tid blev det kutyme i sådanne tilfælde at holde sig til bestemte brisurer. Den berømte sinister-skråbjælke brugtes til al slags brisering; først fra 1600-tallet blev den (i forkortet form) fast brisure for engelske kongelige bastarder. Måske er det ordet »sinister«s dobbelte betydning, som har gjort den opfattelse udbredt, at den altid skulle angive uægte byrd? Se illustrationen.

Brisurer kan dannes på mange måder, og Gayre gennemgår en lang række: ved at ændre våbenets tinkturer, ved at bestrø feltet, ved at øge eller reducere antallet af figurer, ved at ændre delingslinjer (f. eks. en ret linje til en takket linje), ved at indføre bitegn, ved at kombinere flere felter, ved at ændre hjelmtegn, og adskillige andre. Hans eksempler er talrige og ofte fascinerende. De er hentet fra en stor del af Europa, mest britiske naturligvis, men også franske, italienske, pyrenæiske, nederlandske og tyske. I tid strækker de sig fra 1200-tallet til i dag.

I begyndelsen foretoges briseringen øjensynligt uden regler. Med det øgede antal våbener opstod imidlertid risikoen for, at den ene persons briserede våben blev identisk med en helt anden, ube-

I Norden er brisering sjælden, men forekommer dog. Dette træsnit fra Olaus Magnus' latinske værk »De nordiske Folks Historie« 14. bog, 12. kapitel, 1555, viser en ægtefødt søn, som glad hæver sit ubriserede våbenskjold, medens hans uægte halvbroder øjensynligt er mindre stolt over sin udgave af familievåbenet. Ifølge John Granlunds kommenterede udgave af Olaus Magnus (1951) skal der ligge følgende tildragelse bag valget af våben til denne illustration: I 1525 fødte Karin Knutsdotter Roos (hvis våben var en rose) en søn. Barnets far var rigsråd Johan Turesson Tre Rosor, som havde lovet hende ægteskab, men brød sit løfte. Barnet var den senere Göran Johansson Rosenhane.

slægtet persons mere komplicerede, men ubriserede våben. Allerede fra 1400-tallet søgte man at råde bod på dette ved at sætte briseringen i system. De kendteste systemer er det engelske, med dets »cadency marks«, og det skotske. Ingen af dem er tilfredsstillende. I det hele taget fører konsekvent brisering i løbet af få generationer til en komplet forflygtigelse af et våbens oprindelige udseende og karakter. Måske er dette grunden til, at brisering efterhånden næsten helt holdt op (undtagen i Skotland og den engelske kongefamilie). Dette antyder Gayre dog ikke med et ord, og det fører os til hans bogs store skavank.

Gayres grundliggende synspunkt er, at intet våben kan føres ubriseret af mere end én person ad gangen. Hvis andre end en slægts hovedmand fører slægtsvåbenet ubriseret, er dette ifølge Gayre

et falskt våben, et fidusvåben, ja det er overhovedet ikke noget våben! At dette synspunkt slår en streg over 99,99 pct. af den kontinentale og 95 pct. af den britiske heraldik, afficerer ham på ingen måde. Gayre er den ubønhørlige konsekvens' mand.

Nu kan konsekvens være storartet, vel at mærke hvis udgangspunktet er rigtigt. Men det er det jo ikke i dette tilfælde. Det er ikke alle andre som er vrøvlhoveder eller falsknere; det er Gayre som lukker øjnene for fortidens og samtidens kendsgerninger. Hvad der afviger fra hans idealbillede, akcepteres ganske enkelt ikke. Fravær af brisurer omtales hårdnakket som en unormalitet! Gennem hele bogen, i stort og i småt, mærker man som en undertone, at forfatteren *har* taget sit standpunkt. De vidnesbyrd som støtter dette, kan være nok så sporadiske; de

ophæves til generelle principper. De (måske overvældende) vidnesbyrd som ikke passer i hans konstruktion, reduceres og bortfortolkes, eller endnu bedre: de eksisterer slet ikke!

Gayres dømmekraft står ikke mål med hans historiske viden, og det må beklages, at hans unuancerede synspunkter nu får et autoritativt stempel, ved at han er blevet knyttet som heraldisk medarbejder til *Encyclopedia Britannica*.

S. T. A.

Hjælpevidenskaben

Knud Prange: Heraldik og Historie, 74 sider, ca. 40 illustrationer. Dansk Historisk Fællesforenings Håndbøger, 1962. Pris Dkr. 11.50, indbundet 15.00; for SHS' medlemmer 7.00 og 9.00.

Efter en kort, udmærket historisk indledning kommer arkivar Prange til det som særligt interesserer ham, og hvor han er særligt kyndig: heraldikken som hjælpevidenskab. Han siger selv i forordet: »Bogen er først og fremmest tænkt som hjælp til alle der arbejder med historie. Den prøver at fortælle . . . hvad våbenskjoldene i praksis kan betyde for en historikers arbejde« og hvorledes »et våbenskjold har kunnet kaste lys over et historisk problem.«

Dette program opfylder forfatteren. Han demonstrerer heraldikkens betydning ved *datering*, f. eks. af bygninger og dokumenter (herunder falsknerier, datidige og senere), og dens brugbarhed — særligt på segl — som *historisk kilde* inden for landbrugshistorie, godshistorie, topografi, stilhistorie, og adskillige andre grene af social-, kultur- og naturligvis personalhistorien. Endog sproghistorien har heraldikken kunnet hjælpe.

Forfatterens speciale er segl, og han giver storartede eksempler på, hvad man (med kløgt og kombinationsevne) kan læse ud af disse, rangerende fra lokal slægtshistorie til en omvurdering af unionsbrevet fra Kalmar. Bogens eksempler er i det hele taget ypperlige: originale og lærerige.

Bogen slutter med solide lister over litteratur, kildeudgaver og andre heraldiske hjælpemidler. Heri får man bl. a. den højligt interessante oplysning (opfrisket?), at Henry Petersens »Danske adelige Sigiller fra det 13. og 14. Århundrede«, 1897, ikke har medtaget adel der var knyttet til byerne eller segl med bomærker. Og at Anders Thisets »Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Århundrede«, 1905, ikke har benyttet segl i landsarkiverne (!), men til gengæld har medtaget *alle* periodens heraldiske segl, uanset om ejeren var adelsmand, borger, eller bonde. Det er værd at komme i hul Forfatteren mener i øvrigt, ud fra heraldiske vidnesbyrd, at Thisets stamtavler i Adelsårbogen i mange tilfælde må revideres.

På et enkelt punkt kan jeg ikke give forfatteren mit bifald, nemlig med hensyn til blasonering og anden terminologi, men denne indvending betyder intet i den generelle dom. Prange skriver, at »heraldisk kyndige sikkert ikke vil finde noget nyt i bogen«. Det er for beskedent. Den lille bog som vort medlem i Viborg har skrevet, er snart læst, men ikke snart glemt. Den kan godt give eftertanke til lange tider.

S. T. A.

Korssting

Erling Heerfordt: »Byvåben i Korssting«, 48 sider, Høst & Søn 1961, Dkr. 7.75.

Denne lille, nydelige bog er ikke et heraldisk værk, men en idé-samling og teknisk hjælp for personer (ikke udelukkende kvinder!), som dyrker den form for håndarbejde der kaldes korssting. Den indeholder sy-forlæg af danske købstadsvåbener og herredsvåbener (i de formodede farver), i alt 156, arrangeret amtsvis; våbener som ikke egner sig til at sy, er udeladt.

Bogen giver eksempler på, hvilken vid anvendelse der er for dekoreret med heraldiske motiver også i korsstingsarbejde, selv om det må siges, at et våbens heraldiske karakter normalt ikke bliver bedre af korsstings-teknikken.

S. T. A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.